

UDC 930.2(479.24+477)“1918/1919”:001.814

VALUABLE HISTORICAL DOCUMENTS: LETTERS OF AZERBAIJANI AMBASSADOR TO UKRAINE (1918–1919)

T. Mustafazade

DSc (History), Professor

Head of the Department

“History of international relations of Azerbaijan”

Institute of History named after A. Bakikhanov

National Academy of Sciences of Azerbaijan

H. Cavid Pr. 115, AZ 1143, Baku, The Republic of Azerbaijan

tofiq.mustafazade@mail.ru

ORCID: 0000-0001-7108-6348

The Azerbaijan Democratic Republic was founded on 28 May 1918 and existed only for 23 months. Despite the difficult internal and foreign political situation, it tried to establish diplomatic relations not only with neighbor states but with distant ones too, including Ukraine. It is no coincidence that the well-known public and political figure Yusif bey Vezirov was appointed ambassador to this country. Unfortunately, due to the fact that the Bolsheviks occupied Ukraine, the embassy could not officially fulfill its mission. Y. Vezirov sent letters and reports to the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan during his stay in Ukraine. They contain original information and judgments on the issues of Azerbaijani-Ukrainian relations, on the military-political situation in Ukraine, which makes them valuable sources.

Keywords: Yusif bey Vezirov, Asad bey Akhundov, Ukrainian National Republic, Azerbaijan Democratic Republic, Simferopol

© 2023 T. Mustafazade; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Т. Мустафазаде
**ЦІННІ ІСТОРИЧНІ ДОКУМЕНТИ:
ЛИСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОГО ПОСЛА В УКРАЇНІ
(1918–1919)**

*Присвячується 80-м роковинам трагічної смерті
громадсько-політичного діяча
та письменника Юсифа Везирова-Чеменземлі*

Азербайджанська Демократична Республіка, що утворилася 28 травня 1918 р., незважаючи на своє короткочасне існування (всього 23 місяці), залишила незабутній слід в історії азербайджанського народу, ставши її знаменною сторінкою. Тривалий час тоталітарна радянська ідеологія намагалася “забути” історію Азербайджанської Демократичної Республіки, представляючи її “реакційним мусаватським урядом”. Лише після відновлення незалежності в 1991 р. Азербайджанської Республіки АДР як її попередниця посіла гідне місце в нашій історії.

Зазначимо, що встановлення та розвиток АДР відбувалися у складних та суперечливих умовах. Як відомо, після повалення царської монархії внаслідок Лютневої революції 1917 р. утворився Тимчасовий уряд, який не зміг досягти стабілізації політичного життя в країні. Робітничо-селянські і солдатські ради, що знову утворилися, мали великий вплив в армії і в країні. Отже, існувало двовладдя.

Внаслідок Жовтневого перевороту 1917 р., скоєного більшовиками в Петрограді, було встановлено диктатуру рад. Не бажаючи підкорятися більшовикам і прагнучи вберегти край від анархії, представники грузинських меншовиків, азербайджанського “Мусавату”, вірменського “Дашнакцутюну” та правих есерів 11 листопада провели в Тифлісі нараду, яка ухвалила рішення про створення “незалежного уряду Закавказзя”, а 15 листопада було утворено Закавказький комісаріат [Азербайджанская Демократическая Республика... 1998, 25].

На початку 1918 р. політична ситуація на Південному Кавказі залишалася надзвичайно складною. Після провалу мирних переговорів радянської Росії з Німеччиною в грудні 1917 р. німецько-турецькі війська перейшли в наступ, турецькі війська на початку січня 1918 р. зайняли Ардаган, Батум.

Закавказький комісаріат, який не мав значного впливу і не мав достатньої влади в регіоні, оголосив про саморозпуск. 22 січня на нараді закавказьких депутатів розпущених більшовиками Установчих зборів було вирішено створити Сейм – як найвищий орган влади на Південному Кавказі. 22 лютого був скликаний Закавказький сейм. У цей час на Південному Кавказі точилися бої між російською та турецькою арміями. Після Жовтневого перевороту російські солдати почали самовільно залишати фронт. Для того щоб призупинити просування османської армії, Закавказький сейм вирішив розпочати переговори з османським урядом. Переговори мали бути проведені в Трабзоні (Османська імперія) [Нәсәнов 1993, 46–47]. Слід зазначити, що Сейм хоч не визнавав більшовицьку владу в Петрограді, проте водночас не проголошував суверенітету Південного Кавказу, що не давало можливості вирішувати доленосні питання, одним із яких був вихід із війни. Річ у тім, що 3 березня 1918 р. радянська влада односторонньо уклала Брестський мир, за яким багато західних областей колишньої Російської імперії відійшло до Німеччини. Її союзниця Османська імперія дістала право на області, відібрані в неї царською владою в результаті російсько-османської війни 1877–1878 рр. Закавказький сейм відмовився повернути ці області туркам. Тоді османський уряд справедливо порушив питання: якщо Сейм вважає Південний Кавказ частиною Росії, то має виконати умови Брестського миру і повернути згадані області, інакше має проголосити незалежність Південного Кавказу та розпочати переговори з Османською імперією. З огляду на це 22 квітня 1918 р. Сейм оголосив про створення Незалежної Закавказької Демократичної Республіки [Нәсәнов 1993, 73].

11 травня в м. Батумі було відновлено мирні переговори між Османською державою та Південнокавказьким комісаріатом. Відбулося лише одне засідання. Через розбіжності між національними фракціями Сейму домовленості не було досягнуто [Ксьондзик 2006, 29].

26 травня грузинська фракція оголосила про вихід зі складу Сейму та про створення незалежної Грузинської Республіки і Закавказький сейм оголосив про саморозпуск [Нәсәнов 1993, 84].

28 травня Азербайджанська національна рада оголосила про створення незалежної Азербайджанської Демократичної Рес-

публіки, згодом такий самий крок зробила і Вірменська національна рада.

АДР зазнала важких випробувань. У момент створення цієї держави м. Баку перебувало в руках вірменських дашнаків, вірмен, що переодягалися в більшовицьку форму, та російських есерів.

З іншого боку, Вірменська Республіка, що утворилася на території колишнього азербайджанського Іреванського ханства, розпочала війну з метою захоплення азербайджанських територій – Гарабага та Нахічевана. Відносини з радянською Росією, яка не визнавала незалежність АДР, як і інших держав, що утворилися на Південному та Північному Кавказі, з Україною, Середньою Азією теж були напружені.

Незважаючи на всі зовнішні та внутрішні труднощі, азербайджанський уряд докладав усіх зусиль до формування світського демократичного суспільства. Країна перетворилася на учасницю міжнародних відносин та стала суб'єктом міжнародного права. АДР встановила дипломатичні зв'язки насамперед із сусідніми державами та впливовими державами того часу.

Азербайджан зробив кроки до відкриття дипломатичних передумов у різних країнах світу, передусім у європейських державах, що вплинули на процес, який відбувався у світі. У грудні 1918 р. азербайджанський парламент організував делегацію для участі в Паризькій мирній конференції на чолі з видатним політичним діячем та юристом Алімарданом-беєм Топчибаші (Топчибашев) [Nəşibzadə 1996, 150].

Слід наголосити, що, незважаючи на територіальну віддаленість, уряд АДР прагнув налагодити дружні відносини з Українською Народною Республікою, яка перебувала в схожих з Азербайджаном умовах, якщо не складніших. На той час в Україні відбувалися складні соціально-політичні процеси. Після Лютневої революції в Петрограді 1917 р. українські партії створили Центральну Раду, для того щоб представляти інтереси українців у діалозі з новою владою в імперії.

Після захоплення влади більшовиками в листопаді 1917 р. Центральна Рада проголосила автономію під назвою Українська Народна Республіка (УНР), яка не визнавала влади більшовиків на території УНР. У січні 1918 р. Центральна Рада проголосила

незалежність України та розпочала переговори з Австрією та Німеччиною. Завдяки союзу з німцями українцям вдалося вигнати більшовиків, але сама Центральна Рада не влаштувала німців. У квітні 1918 р. частина України перейшла під владу гетьмана П. Скоропадського [Пиріг 2016, 47].

Оскільки П. Скоропадський спирався на німецькі та австрійські війська, то після поразки Німеччини та Австро-Угорщини в Першій світовій війні в листопаді 1918 р. його перебування при владі виявилось короткотривалим. Владу в Україні захопив орган із п'яти осіб – Директорія, головними в якій були В. Винниченко та С. Петлюра [Солдатенко 2007, 93].

Паралельно відбувався процес розпаду Австро-Угорської імперії, й українські землі, що входили до її складу, 1 листопада 1918 р. проголосили створення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). 22 січня 1919 р. УНР та ЗУНР оголосили про об'єднання. Але Західну Україну окупували поляки, а зі Сходу наступали війська радянської влади [Туранли 2000, 70].

У першій декаді березня 1919 р. на III Всеукраїнському з'їзді рад у Харкові більшовики проголосили створення Української Соціалістичної Радянської Республіки, тоді як частину Правобережної України ще контролювали війська Петлюри. Влітку 1919 р. частину України захопила Біла армія, яка вступила в союз із військом ЗУНР, всупереч бажанню Петлюри [Аббот, Пінак, 18].

Проте більшовики поступово відтіснили Петлюру до польського кордону, а білих – до Криму. Частина регіонів України потрапила під владу окремих отаманів, які відмовлялися визнавати центральну владу. Найвідоміший приклад – анархістський лідер Махно та його Гуляйполе (Мелітополь) у сучасній Запорізькій області. Саме за таких умов відбувалися спроби налагодження дипломатичних відносин між двома країнами. Слід зазначити, що й українська сторона мала намір встановити та розвивати дипломатичні відносини з південнокавказькими державами, зокрема й з Азербайджаном.

Українсько-азербайджанські відносини були офіційно встановлені влітку 1918 р., коли уряди Української Держави (Павла Скоропадського) та АДР домовилися про обмін представниками. 20 липня 1918 р. Олексій Кулинський був призначений генеральним консулом Української Держави (Гетьманату) в Тифлісі, з юрис-

дикцією в Грузії. Директорія УНР, прагнучи розвивати і поглиблювати українсько-азербайджанські відносини, 26 січня 1919 р. створила Надзвичайну дипломатичну місію УНР на Кавказі (з юрисдикцією в Грузії, Азербайджані та Вірменії), яку очолив Іван Красковський. Після цього новим генеральним консулом у Тифлісі призначили Лева Лесняка (Лісняка) [Алиева 2013, 134].

23 жовтня 1918 р. Комісаріат Азербайджану в Україні звернувся до МЗС України з проханням визнати його компетенцію із захисту прав та інтересів азербайджанців, які проживають в Україні, до встановлення зв'язку з азербайджанським урядом. Слід зазначити, що Комісаріат створили 10 жовтня 1918 р. як орган місцевого самоврядування азербайджанців. Керівником спершу був обраний Юсиф-бей Везиров.

Хоча Ю. Везирову не вдалося здійснити посольську місію в Україні, листи та статті, що залишилися після нього, є цінними джерелами для висвітлення українсько-азербайджанських відносин у 1918–1919 рр. У цих статтях відображено політичне мислення Ю. Везирова та підхід до фундаментальних зовнішньополітичних проблем. Зокрема, в одній зі статей він повідомляє про роль дипломатичних представників у системі міжнародних відносин та зазначає, що азербайджанський уряд має прискорити організацію посольств та консульств у зарубіжних країнах [Xarici siyasətimiz: beynəlxalq əlaqə, “Azərbaycan” 1919, 4 temmuz, № 216, 3].

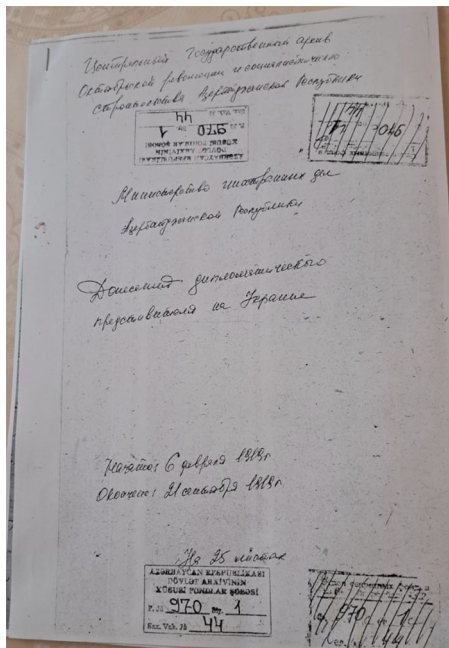
Юсиф-бей Везиров надіслав три листи, що за своїм обсягом і характером є, по суті, дипломатичними доповідями до МЗС Азербайджану, у яких знайшли відображення такі питання, як труднощі з організацією посольства, військово-політичне становище в Україні¹. У цих листах відображено також пропозиції Везирова, спрямовані на розвиток азербайджансько-українських зв'язків, та низку інших питань (мал. 1). Зазначимо, що ці пропозиції та судження частково викладені у статтях Ю. Везирова, що були надруковані в різних номерах газети “Азербайджан” у 1919 році [Xarici siyasətimiz: Bolşevik qurqusu, “Азербайджан” 1919, 21 temmuz, № 230, 2; Xarici siyasətimiz: Denikin qurqusu. “Азербайджан” 1919, 17 temmuz, № 227, 3; Xarici siyasətimiz. Elçilər göndərilməlidir,

¹ Оригінали листів написані азербайджанською мовою арабським алфавітом *nasx*. Потім Міністерством закордонних справ було здійснено їхній переклад на російську. У роботі використані переклади листів.

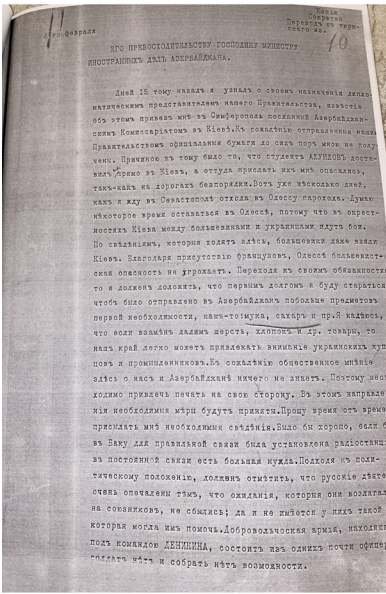
Цінні історичні документи: листи азербайджанського посла...

“Азербайджан” 1919, 13 temmuz, № 223, 3; Xarici siyasətimiz: Əfqarı ümumiyyə. 1919, 9 temmuz, № 220, 2–3; Xarici siyasətimiz: Gürcüstan və biz “Азербайджан” 1919, 15 temmuz, № 225, 2; Xarici siyasətimiz: İngiltərə və dostluq “Azərbaycan” 1919, 7 temmuz, № 218, 2; Xarici siyasətimiz: güvenli istiqlal. Azərbaycan, 3 temmuz, № 215, 3; “Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджанской Республики. Письмо 2-е. Получено 06 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10] (мал. 2–4).

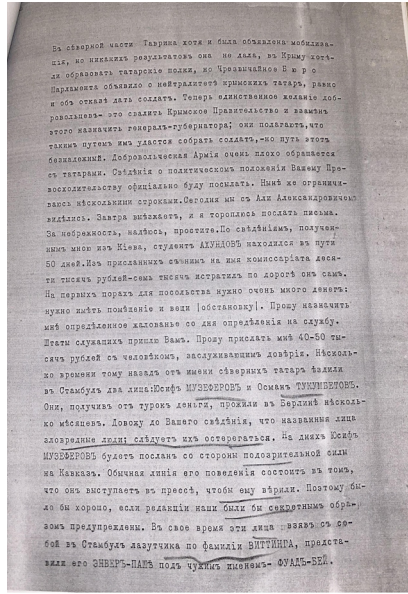
Ю. Везиров, зокрема, зазначав: “Тепер єдине бажання добровольців – це повалити Кримський Уряд і замість цього призначити генерал-губернатора; вони вважають, що в такий спосіб їм вдасться зібрати солдатів” [“Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджанской Республики. Письмо 2-е. Получено 06 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10].

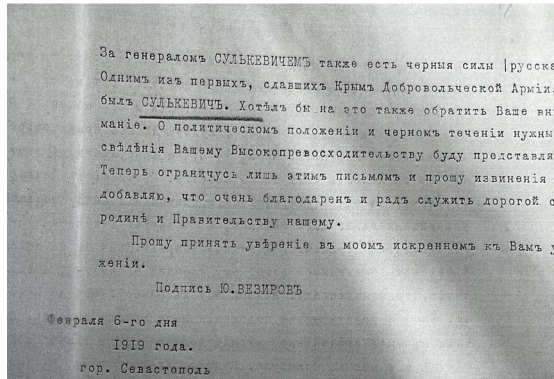
Мал. 1. Збірник документів Державного архіву Азербайджанської Республіки “Донесення дипломатичного представника в Україні” (1919). Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44

Мал. 2. Лист “Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджана от 06.03.1919 г.”. ARDA / ДААР. Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10

Мал. 3. Лист “Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджана от 06.03.1919 г.”. ARDA / ДААР. Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10 зв.

Мал. 4. Лист “Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджана от 06.03.1919 г.”. ARDA / ДААР. Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 11

Ю. Везиров обіцяв скласти офіційну довідку про політичне становище в Україні та надіслати міністру закордонних справ [“Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджанской Республики. Письмо 2-е. Получено 06 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10 зв.].

З листа Ю. Везирова міністру закордонних справ Азербайджану ми дізнаємося про проблеми посольства Азербайджану. Було з’ясовано, що МЗС Азербайджану відправило комісаріату 10 тис. руб. зі студентом Ахундовим, проте 7 тис. руб. із цієї суми Ахундов витратив під час своєї 50-денної поїздки. Везиров просив написати скаргу і надіслати 40–50 тис. руб. через довірену особу [“Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджанской Республики. Письмо 2-е. Получено 06 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10].

Ю. Везиров подає відомості про діяльність деяких кримських татар, як-от, наприклад, про Юсифа Музефферова та Османа Тукумбетова, які вирушили в Стамбул та отримали велику суму грошей від турків, за які вони прожили в Берліні кілька місяців. Чомусь Везиров до них ставився з великою підозрою, називаючи їх “шкідливими”, і вважав, що їх слід остерігатися. Він зазначав, що на днях Ю. Музефферов буде відправлений зі сторони підозрілих осіб на Кавказ. Звичайна тактика цієї людини полягала в тому, щоб завоювати довіру. Тому Везиров радив своєму уряду таємно попередити редакції газет і журналів [“Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджанской Республики. Письмо 2-е. Получено 06 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10].

Везиров також пише, що ці двоє згаданих, взявши з собою в Стамбул шпигуна на прізвище Вітгінг, представили його Енверові-паші під чужим ім’ям – Фуад-бей [“Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджанской Республики. Письмо 2-е. Получено 06 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10 зв.].

Чомусь у Везирова спостерігається підозріле ставлення і до деяких інших татар. Зокрема, він пише, що за генералом Сулькевичем нібито стоять “чорні сили (російські)”. Крім того, Везиров вважав, що одним із перших, хто здав Крим Добровольчій армії, був саме Сулькевич.

На додаток до всього перерахованого Везиров повідомляв, що якщо Кримська національна рада звернеться до азербайджанського уряду з проханням про надання позики, не слід задовольняти це прохання, оскільки в них грошей багато. У Криму отримували великий прибуток від вакуфних земель площею 90 тис. десятин, і готівкою в них мало б бути понад мільйон рублів. Везиров зазначав плутанину у витрачанні коштів, зауважуючи, що досі не було представлено звіт про 4–5 мільйонів рублів, витрачених після Жовтневого перевороту в Петербурзі.

Ю. Везиров пообіцяв доповісти про політичну ситуацію в Криму, яку добре знав, оскільки проживав 9 місяців на півострові. Він також мав намір вказати кандидатів на дипломатичні пости в Польщі. Водночас Везиров не бачив особливої потреби в призначенні дипломатичного представника в Криму, оскільки, ймовірно, уряд Соломона в Криму буде повалено, а Крим приєднається до Дону.

На думку Везирова, достатньо було мати консула, який перебував при кримськотатарській Директорії, незалежного від місцевого уряду, – консульства потребують менше витрат, ніж посольства [Письмо 2-е. Секретно. Перевод с тюркского языка. “Письмо министру иностранных дел от 06. 02. 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 11–11 зв.].

За словами Везирова, з України до Польщі проїхати було неможливо. По-перше, тому що тоді точилися бої між українцями та поляками вздовж усього кордону, по-друге, через відсутність шляхів сполучення в умовах анархії, що панувала в Україні [Письмо 2-е. Секретно. Перевод с тюркского языка. “Письмо министру иностранных дел от 06. 02. 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 11–11 зв.].

Наприкінці листа Ю. Везиров дає коротке повідомлення про отримані відомості. Привертають увагу слова Везирова про те, що французькі солдати, які перебувають тепер в Одесі, заявили, що не зроблять жодного кроку далі за берег. Це означає, що французькі військові сили не мали наміру втручатися у справи, що відбувалися на території колишньої Російської імперії. Водночас Везиров повідомляв про свій намір наступного дня виїхати до Одеси [“Его Превосходительству Господину Министру

иностранных дел Азербайджанской Республики. Получено 06 февраля 1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 11 зв.].

6 березня 1919 р. Везиров надіслав другий лист міністру прикордонних справ Азербайджанської Республіки. Він повідомляв, що м. Київ та більша частина України вже в руках більшовиків та натиск триває. Вони відправили проти Дону великі сили та рухалися в бік Криму. Взаємини між добровольцями та французами були напруженими через небажання останніх допомагати першим. Праві та кадети почали критикувати союзників. Уряд України на чолі з професором Станенком (кабінет С. С. Остапенка. – *Т. М.*) та Директорія перебувають у м. Вінниці. Між Україною та французами йдуть переговори, але результату не видно. Володимир Винниченко вибув із Директорії, і він вважає, що краще мати справу з більшовиками, ніж із союзниками. Везиров писав, що в Криму уряд та добровольці дуже погано поводяться з татарами. Останнім часом на квартирах татарських мешканців проводять обшуки. Татари протестують у Міській думі. Добровольцям не вдалося здійснити у Криму мобілізацію, бо татари не хотіли йти до армії. Вибори до парламенту закінчилися. Скрізь пройшли націоналісти. Російські великі князі не змогли пройти ні до парламенту, ні до Міської думи [“Министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. № 44, арк. 15].

У тому ж листі Везиров повідомляв про те, що колишній уряд перебуває в Польщі, тому загрози більшовикам немає. Щоб припинити прикордонні сутички між Полонією (тобто Польщею) та Україною, союзники (країни Антанти) відправили до Галичини комісію. У Києві було створено український радянський уряд [“Министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 15].

Далі Везиров зазначав, що мова Гутора (російський воєначальник, генерал-лейтенант, який симпатизував більшовикам) сприяє збільшенню прихильників більшовиків. Характеризуючи тодішню політичну атмосферу в Україні, він, зокрема, писав: «Голод в Одесі, неймовірно високі ціни, невиправдані надії, що поклалися на союзників, затримка вирішення питання про відродження Росії – все це морально підтримує більшовиків. Усі дипломатичні представники переїхали до Одеси. Багато хто з них

проживає тут неофіційно, і я не міг звернутись до офіційних установ з огляду на обставини. Добровольці нас офіційно не визнали; мабуть, їхня політика щодо окремих народів дуже небезпечна. *Що ж до французів, то їхня політика щодо нас невизначена. Переговори з Україною досі жодних результатів не дали. З огляду на це змушений жити неофіційно, щоб уникати чогось небажаного для моєї батьківщини. Чекаю на закінчення переговорів, які все ще тривають. Після визнання Україною (азербайджанського посла. – Т. М.) візьмусь до виконання своїх обов'язків. Матеріально мої справи дуже погані: надіслані Вами 10 тисяч руб. мною не отримані. Перед виходом з Криму я звернувся до Національного Уряду [Ради] з проханням видати мені 15 тисяч рублів – у борг із відрахуванням відсотків. Особисто мені дали лише три тисячі руб. у борг; Видав вексель. Причина: “Ми Вас знаємо” сказали. Хай там як, до Києва не міг потрапити; У Криму нічого в борг не отримати» [“Письмо министру иностранных дел. Получено 8 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 15 зв.].*

Везиров писав, що живе в Одесі без грошей, становище його критичне, за кімнату (квартиру) треба платити за місяць 1200 руб. Фунт хліба коштує 6–9 руб., фунт цукру – 30 руб. Юсиф-бей повідомляє, що при ньому перебуває один службовець, який отримує платню. Везиров позичив у різних осіб гроші. Він просив вислати йому незабаром кошти через довірену особу. Зі слів Везирова з'ясовується, що в Посольстві Азербайджану в Україні був перший секретар, який залишився в Криму. Як тільки Везиров отримає кошти, то викличе його до Одеси [“Письмо министру иностранных дел. Получено 8 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 15 зв.].

Азербайджанський посол подає відомості про економічне становище країни. Везиров зазначає, що до нього звертаються здебільшого з проханням відправити товари на Кавказ, але, не маючи інформації про батьківщину, він не може дати чітку відповідь [“Письмо министру иностранных дел. Получено 8 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 15 зв.–16].

Ю. Везиров повідомляє, що дізнався про укладення торговельного договору між Азербайджаном і Грузією, проте офіційних відомостей з цього питання не має. Він із жалем констатує,

що в нього немає зразка прапора Азербайджану. Везиров зазначає, що, оскільки не має у своєму розпорядженні останніх відомостей, він не може повідомити пресу. Просить надіслати йому копії договорів, укладених між Азербайджаном та іншими державами, зразок прапора Азербайджанської Республіки, екземпляри офіційних і напівофіційних газет, а також повідомити його про проведену азербайджанським урядом політику щодо Англії [“Письмо министру иностранных дел. Получено 8 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 16].

Цитований лист Везирова є цінним джерелом з огляду на те, що в ньому відображено військово-політичні процеси, що відбувалися в Україні.

Що стосується питання про кандидатів на пост дипломатичних представників в Україні та Польщі, то Везиров зазначив, що свого часу про це згадував. Своєю чергою, як і в попередньому листі, він стверджує, що поки що немає потреби призначати дипломатичних представників до Польщі та Криму. Кадетський уряд у Криму не визнає республік, що утворилися на території колишньої Російської імперії, і, природно, не прийме й азербайджанське посольство, що може стати причиною непорозуміння. До того ж через руйнування залізниць до Польщі поїхати поки що немає можливості. Дипломатичних представників слід відправити до нейтральних та дружніх країн. У такому разі азербайджанський уряд зможе поставити Паризьку конференцію перед фактом. Везиров вважав за потрібне вжити деяких заходів з боку азербайджанського уряду. Насамперед націоналізувати народну освіту, навчати дітей тюркською, тобто азербайджанською, мовою [“Письмо министру иностранных дел. Получено 8 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 16].

Везиров зазначає, що однією з причин браку відомостей про Азербайджан в українців є те, що в Україні, крім грузинських та вірменських газет з Кавказу, нічого не друкується. Потрібно належним чином приймати представників зарубіжної преси (газет і телеграфних агентств), які приїжджають в Азербайджан. Також було б непогано, якби в тифліських (тбіліських) газетах з'явилося більше відомостей про Азербайджан [“Письмо министру иностранных дел. Получено 8 февраля 1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 16].

У ДААР (Державний архів Азербайджанської Республіки) зберігається й останній лист Ю. Везирова до міністра закордонних справ Азербайджану, датований 1 липня 1919 р., написаний російською та виконаний машинописом. Два вже згадані попередні листи, як було зазначено вище, були написані азербайджанською мовою і після отримання в МЗС перекладені на російську мову й також надруковані.

Ю. Везиров зазначає, що наприкінці грудня він отримав напівофіційний лист від азербайджанського комісара в Києві, з якого дізнався про призначення його представником Азербайджанської Республіки в Україні. Водночас він не отримав із Баку ні грошей, ні паперів. Кур'єр із Києва повідомив, що студент Асад Ахундов, який мав вручити гроші та документи Везирову, заїхав до Сімферополя, а потім з невідомої причини поїхав назад до Києва. І вже звідти він повідомив Везирова про його призначення. Причому Ахундов знав про проживання Везирова в Сімферополі і навіть за два місяці перед цим ночував у нього. Такий вчинок Ахундова не піддавався поясненню [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17].

Слід зазначити, що до призначення на посаду посла Юсиф Везиров був директором юстиції в Татарських національних зборах. За його словами, звістку про призначення на посаду посла він зустрів із задоволенням. Відразу завершивши всі свої справи, поїхав до Одеси з метою подальшої поїздки до Києва. У Севастополі він випадково зустрівся із присяжним Александровичем, і той переказав документи Везирова та лист прем'єр-міністра Азербайджану [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17].

В Одесі Ю. Везиров дізнався про захоплення Києва більшовиками і переїзд українського уряду до м. Вінниці. Він писав про невизначене становище в Україні. Зазначав, що у французьких та добровольчих колах на наступ більшовиків дивляться крізь пальці. Українці вели переговори з французами з метою заручитися їхньою підтримкою, але переговори виявилися безрезультатними. Більшовики все наступали. Французи підтягували сили до

Одеси, запевняючи, що Одесу так просто не здадуть, Одеса буде опорним пунктом у боротьбі з більшовиками. Здавалося, що польсько-українські війська незабаром очистять Україну від більшовиків. На це сподівалися й союзники у Криму [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17].

Але вийшло інакше – союзники, на подив громадськості, покинули Херсон і Миколаїв майже без бою. З іншого боку, до Одеси продовжували прибувати грецькі та французькі колоніальні війська. Була повна впевненість в успішному захисті міста від більшовиків. В Одесі Везиров перебував неофіційно. Доїхати ж до Вінниці, де перебував на той час український уряд, було неможливо з технічних причин та браку нормального сполучення, а також частково через фінансові труднощі – Везиров чекав грошей з Баку. Два місяці він не мав жодних вказівок від азербайджанського уряду та не дістав жодних відповідей на свої листи, після чого вирішив повернутися на Кавказ [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17].

Везиров далі констатував, що в Одесі гостро відчувалася потреба у відкритті азербайджанського консульства. Він спробував вирішити цю проблему, але через брак грошей не міг відкрити консульства, обмежившись передачею функцій захисту азербайджанських громадян грузинському консулу [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17].

Незабаром більшовики з’явилися під Одесою, і союзники за 24 години покинули місто з околицею. Грузинське консульство обіцяло вивезти Везирова разом із кавказцями до Батума, але через брак вугілля обіцянку не було виконано, і Везиров змушений був залишитися в радянській Одесі [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17].

Везиров не вступав у жодні стосунки з більшовиками, жив неофіційно і чекав зручного моменту залишити Одесу. Такий момент настав, коли до Одеси прибули союзницькі пароплави для перевезення консулів не визнаних радянською владою країн.

18 травня 1919 р. Везирова та інших дипломатичних представників незваних держав привезли на острів Халки². І тут він продовжував свої аналітичні спостереження.

Зокрема, Везиров писав, що Стамбул у той час став “центром світового політичного настрою та надій”. Там перебували представники союзників і всіх націй, що самовизначилися, а також представники світової преси [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17 зв.]. Адресант шкодував, що в такому центрі Азербайджан не має дипломатичної місії. Ба більше, не має навіть організованого представництва. Везиров писав, що азербайджанські громадяни перебувають у дуже скрутній ситуації, тому потреба стамбульської дипломатичної місії величезна [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 17 зв.].

На думку Ю. Везирова, майбутнє стамбульське представництво має довести до європейської громадської думки азербайджанські вимоги шляхом широкої інформації та друку, підтримувати дружбу з усіма державами, залучити місцеве азербайджанське купецтво для підтримки та заохочення азербайджанської торгівлі, допомогти Міністерству народної освіти підготовкою

² Після повернення на батьківщину азербайджанський уряд призначає В. Везирова послом в Османській імперії. З падінням АДР унаслідок окупації російської Червоної армії 28 квітня 1920 р. Везиров складає з себе повноваження посла і переїжджає до Парижа до молодшого брата Мірабдулли, який навчався на факультеті дипломатії Інституту політичних наук. Оскільки у Франції іноземці не мали права обіймати посаду юриста, Юсиф-бей деякий час працював робітником на заводах. У травні 1925 р. Мірабдулла раптово помер від хвороби. Опинившись у безвиході, Юсиф-бей повергається на батьківщину. Тут він працював у науковій та педагогічній сфері. Криваві репресії кінця 1930-х років не оминули й Везирова. У 1938 р. його звільняють із роботи. Тому він переїжджає до Узбекистану та стає викладачем у Хорезмському педагогічному університеті. 25 січня Везирова заарештували і відправили в табір у селищі Сухобезводному Горківської області. 3 січня 1943 р. він помер від голоду і серцевого нападу (за офіційною версією – від хвороби *pellagra*) [Şirəliyeva 2017, 4–19; Vəzirov 2007].

вчителів та матеріалів з історії Азербайджану і т. д. [“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 18].

Ю. Везиров, зокрема, зазначав: “Треба витягти з Істамбула все, що потрібно для щастя нашої країни. Тому треба негайно організувати і послати в Істанбул солідну місію”. Він вважав за потрібне назвати деяких осіб, які можуть бути корисними Міністерству закордонних справ:

1. М. І. Полторажицький (литовський мусульманин), присяжний повірений, володіє французькою, російською та польською мовами. Везиров рекомендував призначити його дипломатичним представником у Польщі.

2. Алі Полторажицький (татарин), володіє російською та польською мовами. Везиров рекомендував призначити його консулом у Криму.

3. Гейдар-бей Полавандов, лікар. Везиров рекомендував призначити його генеральним консулом в Одесі.

4. Інженер Джаліл Садигов. Везиров рекомендував призначити його генеральним консулом в Україні [Матяш 2019, 359].

У Державному архіві Азербайджанської Республіки зберігається також доповідь, підготовлена головою Азербайджанської колонії в Україні А. Ахундовим, почесним членом колегіуму Шукуром Ейбовим, економічним радником А. І. Корзасвим, товаришем голови інженером Садиговим, чиновником з особливих доручень Ф. Алієвим [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 20–24].

Звичайно, цей документ не належить безпосередньо авторству Юсифа Везирова, однак він підготовлений саме в період призначення Юсифа-бея уповноваженим представником АДР та його перебування в Україні. Зміст цієї доповідної записки доповнює опис подій соціально-політичного характеру, а також відкриває невідому сторінку функціонування Азербайджанської колонії (громади) в Києві. Окрім того, зазначена архівне джерело разом з листами Ю. Везирова становлять єдину цілісну архівну одиницю – справу під загальною назвою “Донесення дипломатичного представника в Україні”, очевидно, як спільні за змістом

та часом і місцем походження [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, 25 арк.].

У примітці до основного тексту доповідної записки зазначається, що Азербайджанська колонія почала працювати після Лютневої революції 1917 р., зорганізувавшись під час існування Української Центральної Ради навколо комітету партії “Мусават” (голова Юсиф Бохем Візіров). Колонія виявила себе у всіх сферах політичного життя України. Бувши відірваним від центру і не отримуючи більш-менш точної інформації з батьківщини, протягом багатьох місяців комітет змушений був працювати самостійно, іноді відступаючи від програми та змінюючи тактику з огляду на обмежений час [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 20].

Автори доповідної записки стверджують, що Українська Центральна Рада та її виконавчий орган – Генеральний секретаріат позитивно ставилися до Азербайджанської колонії, а з приходом німців в Україну становище колонії зміцнилося. Колонія встановила тісний зв’язок з німецьким командуванням, що в результаті “перетворилося на союз” [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 20].

Автори записки також стверджують про добре ставлення німецького командування до “Türkischen Komita Musavat”. І не тільки азербайджанці, а й усі мусульмани: дагестанці, кримські та поволзькі татари – мали в особі комітету наполегливого і надійного захисника, який перетворився на своєрідне “загально-мусульманське консульство” [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 22].

Саме через те, що комітету іноді важко було говорити з певного питання без директиви ЦК, довелося організувати інший орган. На загальних зборах колонії було створено Азербайджанський комісаріат, на чолі якого був один із визначних працівників колонії, енергійний та наполегливий інженер Джаліл Садигов, який швидко зосереджувався на найскладніших політичних моментах. Це збіглося з прибуттям до України турецького посла

Мухтара-бея та консула Феріда-бея, з яким Джаліл-бей підтримував тісні зв'язки. Перше, що потрібно було зробити, – це відправити кур'єра Асада-бея Ахундова на батьківщину з детальним звітом ЦК партії “Мусават”. Представник комісаріату увійшов за сприяння турецького консула до Ради консулів на правах рівноправного члена та представника своєї країни, покликаного захищати інтереси своїх громадян [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 22].

Далі в записці зазначено: “Настала зима 18-го року. У Західній Європі на полях, точніше, у пустелях Франції розігрався останній акт кривавої та жорстокої світової драми. Під ударами франко-англо-американського кулака відступала німецька армія. Здригнулися і німці в Україні” [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 22 зв.]. У доповідній записці також ідеться про політичні події, що відбуваються в Україні.

У записці стверджується, що після проголошення незалежності України та Азербайджану обидві країни прагнули зближення. Між Українською Народною Республікою та Азербайджанським комісаріатом було досягнуто згоди з багатьох політичних та економічних питань. Зазначається, що в Україні спостерігався брак нафти та нафтопродуктів [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 22 зв.].

Як видно з доповідної записки, в Україні із захватом сприйняли звістку про утворення Азербайджанської Демократичної Республіки. Призначення азербайджанським урядом послом в Україні київського працівника Юсифа Везирова надихнуло членів колонії [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 23].

У записці також із жалем зазначається про короткочасний термін існування УНР, територія якої була окупована більшовиками. З тексту з'ясується, що більшовики відібрали в азербайджанців, що проживали в Україні, національні паспорти [“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 24].

У телеграмі голови Азербайджанської колонії А. Ахундова до Міністерства закордонних справ від 21 жовтня 1919 р. наголошувалося, що інтереси громадян Азербайджанської Республіки захищає президія колонії, тому він вимагає терміново надати йому потрібні повноваження [“Юсифбеку Везирову. Телеграмма из Киева. 25–10 18 ч. 55 м.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44].

Висновки

Отже, як показує аналіз листів першого посла Азербайджану в Україні Юсифа-бея Везирова-Чеменземінлі та доповіді голови Азербайджанської колонії в Україні, у цих листах та доповіді є цінні відомості, які сприяють конкретизації історії азербайджансько-українських відносин 1918–1919 рр. та військово-політичної ситуації в Україні. На підставі виконаного дослідження можна зробити такі висновки: 1) встановлення дипломатичних відносин між Азербайджаном та Україною починається від 1918 року; 2) обидві держави потребували розвитку політичних та економічних відносин; 3) внутрішньополітична та економічна ситуація в Азербайджані та Україні була непроста й нестабільна, велась боротьба між різними партіями і течіями, що полегшувало захоплення цих держав більшовицькою Росією. Ще одним фактором, що сприяв ефективності реалізації російських планів, було нейтральне ставлення провідних держав Антанти до майбутнього цих народів.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

“Баку. Министерству иностранных дел. Копия Юсифбеку Везирову. Телеграмма (от А. Ахундова из Киева. 25–10 18 ч. 55 м.)”. **ARDA / ДААР.** Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44].

“В Министерство иностранных дел Азербайджанской Республики. Докладная Записка”. **ARDA / ДААР.** Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 20–24. (Оригінал док. рос. мовою).

“Его Превосходительству Господину Министру иностранных дел Азербайджана от 06.03.1919 г.”. **ARDA / ДААР.** Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 10–11 зв.

“Письмо министру иностранных дел Азербайджанской Республики от 01.07.1919 г.”. **ARDA / ДААР.** Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 15–17 зв.

“Письмо министру иностранных дел. Получено 8 февраля 1919 г.”. **ARDA / ДААР**. Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 15 зв.–16.

[Письмо второе: Перевод с тюркского языка. “Письмо министру иностранных дел от 06.02.1919 г.”, ДААР, ф. 970, оп. 1, од. зб. 44, арк. 11–11 зв.] (с. 14).

“Юсифбеку Везирову. Телеграмма из Киева. 25–10 18 ч. 55 м.”. **ARDA / ДААР**. Ф. 970, оп. 1, од. зб. 44.

ЛІТЕРАТУРА

Аббот П., Пінак Є. Українські армії 1914–1955 рр. (Men-et-Arms, 412). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pinak_Yevhen/Ukrainski_armii_1914-55.pdf (дата звернення: 17.02.2023).

Азербайджанская Демократическая Республика (1918–1920). Баку, 1998.

Алиева З. Азербайджано-украинские отношения в начале XX века: деятельность Юсифа Чеменземенли // **Язык и культура**. Новосибирск, 2013.

Ксьондзик Н. М. Туреччина – Європа: історичні підстави політичного та економічного зближення // **Українська орієнталістика**. 2006. Вип. 1.

Пиріг Р. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ, 2016.

Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. Київ, 2007.

Туранли Ф. З історії зовнішньополітичної діяльності Української держави 1918–1920 рр. // **Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка**. 2000. Вип. 1.

Матяш І. Іноземні представництва в Україні (1917–1920): державна місія та повсякденність. Київ, 2019.

Şirəliyeva G. (red.). **Çəmənzəminli Yusif Vəzir. Bibliografiya / Tərtibçilər:** M. Vəliyeva, L. Şirinova, G. Misirova; Elmired. K. Tahirov. Bakı, 2017.

Həsənov C. **Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində. 1918–1920.** Bakı, 1993.

Xarici siyasətimiz. Elçilər göndərilməlidir, “Azerbaydjan”. 1919, 13 temmuz, № 223.

Xarici siyasətimiz: Əfkari ümumiyyə. 1919. 9 temmuz, № 220.

Xarici siyasətimiz: İngiltərə və dostluq, “Azərbaycan”. 1919. 7 temmuz, № 218.

Xarici siyasətimiz: Beynəlxalq əlaqə, “Azərbaycan”. 1919. 4 temmuz, № 216.

Xarici siyasətimiz: Bolşevik qurqusu, “Azərbaycan”. 1919. 21 temmuz, № 230.

Xarici siyasətimiz: Denikin qurqusu, “Azərbaycan”. 1919. 17 temmuz, № 227.

Xarici siyasətimiz: Gürcüstan və biz “Azərbaycan”. 1919. 15 temmuz, № 225.

Xarici siyasətimiz: güvənli istiqlal. “Azərbaycan”. 1919. 3 temmuz, № 215, s. 3.

Memmedov K. Y., Çemenzemenli Y. V. Həyatı və yaradıcılıq yolu. Bakı, 1981.

Məmmədov K. Məşədə donmuş ömür. Bakı, 1987.

Nasibzadə N. Azərbaycanın xarici siyasəti (1918–1920). Bakı, 1996.

Vəzirov O. Azərbaycan Respublikasının Ukrayna və Türkiyədə ilk səfiri. Bakı, 2007.

REFERENCES

Abbot P. and Pinak Ye. *Ukrayins'ki armiyi 1914–1955 rr.* (Menet-Arms, 412), available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pinak_Yevhen/Ukrainski_armii_1914-55.pdf (accessed 17 February 2023).

Azerbaydzhanskaya Demokratycheskaya Respublyka (1918–1920) (1998), “Elm”, Baku. (In Russian).

Alieva Z. K. (2013), “Azerbaydzhano-ukrainskie otnosheniya v nachale XX veka: deyatel'nost' Yusyfa Chemenzemenly”, in *Yazyk i kul'tura*, Novosibirsk, pp. 131–8. (In Russian).

Ks'ondzyk N. M. (2006), “Turechchyna – Yevropa: istorychni pidstavy politychnoho ta ekonomichnoho zblyzhennya”, *Ukrayins'ka oriyentalistyka*, Vol. 1, pp. 22–33. (In Ukrainian).

Pyrîh R. (2016), *Diyal'nist' uryadiv het'manatu Pavla Skoropads'koho: personal'nyy vymir*, Institut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, Kyiv. (In Ukrainian).

Soldatenko V. F. (2007), *Vynnychenko i Petyura: politychni portrety revolyutsiyanoi doby*, Svitolyad, Kyiv. (In Ukrainian).

Turanly F. (2000), “Z istoriyi zovnishn’opolitychnoyi diyal’nosti Ukrayins’koyi derzhavy 1918–1920 rr.”, *Visnyk Kyivs’koho natsional’noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, Vol. 1, pp. 67–70. (In Ukrainian).

Matyash I. (2019), *Inozemni predstavnytstva v Ukrayini (1917–1920): derzhavna misiya ta povsyakdennist’*, Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, Kyiv. (In Ukrainian).

Həsənov C. (1993), *Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində. 1918–1920*, Azərənəşr, Bakı. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz. Elçilər göndərilməlidir, “*Azərbaycan*” (1919), 13 temmuz, No. 223, p. 3. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz: Əfkarı ümumiyyə (1919), 9 temmuz, No. 220, pp. 2–3. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz: İngiltərə və dostluq, “*Azərbaycan*” (1919), 7 temmuz, No. 218, p. 2. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz: Beynəlxalq əlaqə, “*Azərbaycan*” (1919), 4 temmuz, No. 216, p. 3. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz: Bolşevik qurqusu, “*Azərbaycan*” (1919), 21 temmuz, No. 230, p. 2. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz: Denikin qurqusu, “*Azərbaycan*” (1919), 17 temmuz, No. 227, p. 3. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz: Gürcüstan və biz, “*Azərbaycan*” (1919), 15 temmuz, No. 225, p. 2. (In Azerbaijani).

Xarici siyasətimiz: güvənli istiqlal, “*Azərbaycan*” (1919), 3 temmuz, No. 215, p. 3. (In Azerbaijani).

Memmedov K. Y. and Çemenzemenli Y. V. (1981), *Həyatı və yaradıcılıq yolu*, Elm, Bakı. (In Azerbaijani).

Məmmədov K. (1987), *Məşədə donmuş ömür*, Azərənəşr, Bakı. (In Azerbaijani).

Nasibzadə N. (1996), *Azərbaycanın xarici siyasəti (1918–1920)*, Ay Ulduz, Bakı. (In Azerbaijani).

Şirəliyeva G. (ed.) (2017), *Çəmənəminli Yusif Vəzir. Bibliografiya*, Tərtibçilər: M. Vəliyeva, L. Şirinova, G. Misirova; elmired. K. Tahirov, Azərbaycan milli kitabxanası, Bakı. (In Azerbaijani).

Vəzirov O. (2007), *Azərbaycan Respublikasının Ukrayna və Türkiyədə ilk səfiri*, Nərgiz, Bakı. (In Azerbaijani).

Т. Мустафазаде
**ЦІННІ ІСТОРИЧНІ ДОКУМЕНТИ:
ЛИСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОГО ПОСЛА В УКРАЇНІ
(1918–1919)**

Створена 28 травня 1918 року Азербайджанська Демократична Республіка проіснувала всього 23 місяці. Незважаючи на складну внутрішню і зовнішньополітичну ситуацію, вона прагнула встановити дипломатичні відносини не тільки з сусідніми країнами, а й навіть з далекими, зокрема й з Україною. Тож не випадково відомий громадський та політичний діяч Юсиф-бей Везиров був призначений послом до цієї країни. На жаль, через те що більшовики окупували Україну, посольство не змогло офіційно здійснити свою місію. Ю. Везиров під час перебування в Україні надсилав листи та донесення до Міністерства закордонних справ Азербайджану. У них містяться оригінальні відомості та судження з питань азербайджансько-українських відносин, за якими можна простежити, що, незважаючи на труднощі, з якими зустрічалися обидві держави, вони намагалися встановити і розвинути економічні, дипломатичні відносини між собою. У листах Везирова, а також у доповіді голови колонії азербайджанців в Україні А. Ахундова містяться відомості і щодо військово-політичної ситуації в Україні. З огляду на це вони й сьогодні є цінними історичними джерелами, і тому їхнє дослідження дуже актуальне.

Ключові слова: Юсиф-бей Везиров, Асад-бей Ахундов, Українська Народна Республіка, Азербайджанська Демократична Республіка, Сімферополь

Стаття надійшла до редакції 01.03.2023